

The role of Baumrind's theory to form maladaptive schemas in the main character of the novel *Seydat al-Qamar*

Tahere Jahantab, Phd in Arabic Language and Literature, Faculty of Letters & Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Ahmadreza Heidaryan Shahri*¹, Associate Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of Letters & Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Bahar seddighi, Associate Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of Letters & Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Received:13-02-2024

Accepted: 22-02-2024

Introduction: The most important platform that makes human communication with the outside world possible is the family environment. This environment has dual functions; while being able to meet the cognitive and emotional needs of a person, it can also suppress these needs, hinder the psychological and social development of a person, and expose him to all kinds of psychological and mental disorders and mental disturbance.

The main character of *Seyyadat al-Qamar*, Abdullah, is one of the fictional characters that grew in such an inappropriate environment. The creator of this character has tried to show the role of his father's ineffective and vain upbringing style in the formation of his mind's incompatible schemas. The author's skill in portraying this issue reveals the necessity of conducting research with a psychological approach. Therefore, in this study, with such an approach and according to the two theories of "parenting styles" by Diana Baumrind and "schema therapy" by Jeffrey Young, the influence of the father's parenting style on the formation of Abdullah's maladaptive schemas is investigated. These two theories were selected from among dozens of psychological theories because they share the same opinion that the first experiences of a person are the background of the quality of his future life, and this principle is in line with the novelist's style. With numerous flashbacks to the past, the experiences of that time and especially the father's upbringing method are considered to be the cause of Abdullah's mental disturbances in adulthood.

Methodology: This research is conducted through a descriptive-analytical method.

Results and discussion: Abdullah's internal quotation, which is made from the first-person point of view, tells about the father's autocratic style. This autocracy is manifested with the two parameters of the low response component and the high demand component. The low level of responsiveness of the businessman Suleiman, which is one of the requirements of his autocratic style and is manifested in the form of leaving the need for intimacy and love of the child unanswered as well as the

---

¹- Corresponding Author Email: heidaryan@um.ac.ir

need to accept and receive the respect of others, led to the formation of the schema of deprivation. Abdallah has become emotional, flawed and ashamed.

The high expectations of the businessman Suleiman forced Abdallah to turn out as he did. The father's excessive control of the child was done in the three ways including not recognizing the child's independence and self-will, depriving him of the opportunity to satisfy his childish desires, and punishing him in case of violation of the rules and laws. He obeyed the scheme, and the internalization of other people's behavior also played a significant role in the emergence of this scheme.

The emotional deprivation in Abdallah's mind was due to the institutionalization of the feeling of loneliness within him, the failure to meet his need for a safe environment free from any harm and damage, and, as a result, the loss of peace and safety and the constant feeling of fear and worry, turning to other people to gain the lost love and care. The defects and shame in Abdallah's behavior can also be attributed to loss of self-esteem and sense of worth, comparing oneself with others, strengthening the feeling of being unworthy, and feeling unable to receive love and have a happy life.

The obedience of Abdallah is schematized as the result of simultaneous suppression of emotional desires and loss of the right to express one's desires and inner emotions. In the end, what helps to stabilize these schemas are harmful life patterns and cognitive distortions, which prevents him from getting rid of emotional deprivation, defect and shame.

Conclusion: Based on the results of this research, the low responsiveness component of businessman Suleiman, which is one of the requirements of his autocratic style manifested in the form of not fulfilling the need for love and acceptance of the child, has led to the two schemas of emotional deprivation and deficiency in Abdallah. The high level of demands in his autocratic parenting style, which shows up as countless controls, has institutionalized the obedience scheme in Abdallah. The consequences of these schemas in his mind are a feeling of loneliness, reduced self-esteem, and suppressed emotional tendencies and responses. What helps to stabilize these schemas are the two mechanisms of harmful life patterns and cognitive distortions.

Keywords: Baumrind, *Sayedat al-Qamar*, schema.

References

- Alharthi, J. (2010). *Sayyiedat al-Qamar*. Beirut: Daraladab. (In Arabic)
- Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the early adolescent transition in P. A Cowan & E.M. Hetherington (Eds), *Family transitions*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 111-163.
- Berek, L. (1387). *Development through the lifespan*, translate by Yahya Seyedmohammadi, Tehran: Arasbaran. (In Persian)
- Bulmaash, L., Abdolaziz, H. (2021). *The Aesthetic of Embroidery in the Al-Harthi Ladies of the Moon*, Laila Bou akkaz, College of Arts and Languages: Mohammad Sadig Yahya University- Gigel. (In Arabic)
- Diaz, Y. (2005). *Association between parenting and child behavior problems among Latino mothers and children*, Unpublished Master Thesis, University of Maryland.

El-Mekawy, M. R. M. (2023). Cognitive schemas of a substance abusers, Scientific journal of the faculty Literature, 51, 315-342. DOI: 10.21608/jartf.2023.286218 (In Arabic)

Fereydoni, G. (2016). The mediating role of coping strategies between early maladaptive schema and academic self-handicapping, Shahriar Mohammadi vassel, Faculty of Economics and Sciences Department of Psychology: Bu-Ali Sina University. (In Persian)

Ghahhari, Sh. (2017). Change of Schemas, Tehran: Roshd Publisher. (In Persian)

Haghighyehi, Z., Seddighi, B., heydarian, A., (2024). Sociological Analysis of the Novel "Awlad Al-Ghetto- Esmi Adam" by Elias Khoury Based on Lucien Goldmann's Theory, ADAB-E-ARABI, 39(1), 69-90. (In Persian). DOI: 10.22059/jalit.2023.353050612629

Heikal, A. (2010). Fictional And Dramatic Literature In Egypt (From The Aftermath Of The 1919 Revolution To The Second Great War), Second edition, Cairo: Dar Al-Maaref in Egypt. (In Arabic)

Jahantab, T., Heidaryan, A., Seddighi, B., Seyyedi, H. (2020). Reading of appearance of time in Sayyiedat el-Qamar novel of Jokha Al-harti, Arabic Literature Bulletin. 11(21), 99-124. (In Persian). DOI: 10.29252/JALC.2022.101969

Jahantab, T., Heidaryan, A., Seddighi, B., Seyyedi, H. (2022A). Role of Idea Psychologist of Disconnection and Rejection in Creating of Problems of the First Character of Barid Aal-Layl Novel, ADAB-E-ARABI, 14(33), 77-88. (In Persian). DOI: 10.22059/JALIT.2022.329694.61244

Jahantab, T., Heidaryan, A., Seddighi, B., Seyyedi, H. (2022B). Analysis of Early maladaptive schema in Barid al-layl novel of Hoda Barakat according to Young theory, Iranian Association of Arabic Language and Literature. 18(64), 221-244. (In Persian)

DOI: 20.1001.1.23456361.2022.18.64.10.8

Louis, J., Louis. K. M. (2018). Philip Good enough parenting: an in-depth perspective on meeting core emotional needs and avoiding exasperation, translate by Seyyed Mehdi mosavi Movahhed, Tehran: Arjmandpub. (In Persian)

Mahmod, Dina. S. B. (2022). Some early maladaptive cognitive schemas and their relationship to hoarding disorder compulsive. Journal of the Qena faculty of Literature, Southern Alwadi University, 57, 1105-1130. DOI: 10.2160/qarts.2022.161035.1508 (In Arabic)

Mubarak, kh., Abdolhamid. A. (2022). Early Maladaptive cognitive schemas and their relationship with self-esteem among a sample of university students, Sohag Journal of junior Scientific Researchers, Volume 2 (4), 180-206. DOI: 10.2160/sjyr.2022.237880 (In Arabic)

Pirani shawl, A., Hosseini, A., Asvadi, A., Abedini, F. (2022). A review of the episodic narrative in Hoda Barakats novel "Barid Al- Layl, The Journal of New Critical Arabic Literature, Volume 11, Issue 21, 23, 271-294. Doi:10.22034/MCAL.2021.15387.2094 (In Persian)

Young. J., klosko. J., Weishaar. M. E. (2002). Schema Therapy, A Practitioners Guide. Translated by H. Hamidpour, z. Andouz. Tehran: Arjmandpub. (In Persian)

نمود نظریه‌ی بامریند در شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار شخصیت اصلی رمان سیدات القمر

طاهره جهانتاب، دکتری زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.
احمدرضا حیدریان شهری^۱، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی
مشهد، ایران.

بهار صدیقی، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

چکیده

نخستین بستری که ارتباط انسان با دنیای بیرونی را امکان‌پذیر می‌سازد، محیط خانواده است که در عین توانایی رفع نیازهای روانی انسان، می‌تواند آن را سرکوب کند. شخصیت اصلی رمان سیدات القمر اثر جوخه الحارثی، از جمله شخصیت‌های داستانی است که آفریننده‌ی آن کوشیده تا نقش سبک تربیتی ناکارآمد پدرش را در شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار ذهن وی نشان دهد. مهارت الحارثی در ارائه‌ی این مسأله، ضرورت انجام پژوهشی با رویکرد روان‌شناسی را آشکار می‌کند؛ لذا در این جستار، با چنین رویکردی و با توجه به دو نظریه‌ی «سبک‌های فرزندپروری» بامریند و «طرح‌واره درمانی» یانگ، تأثیر سبک فرزندپروری پدر در شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار فرزند مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش که به روش توصیفی-تحلیلی صورت‌گرفته، بدین قرار است: پایین‌بودن مؤلفه‌ی پاسخگویی تاجر سلیمان که از ملزومات سبک مستبدانه‌ی اوست منجر به پیدایش طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی و نقص در عبدالله گشته و سطح بالای مؤلفه‌ی تقاضای وی نیز طرح‌واره‌ی اطاعت را در وجود او نهادینه ساخته است. پیامد حضور این طرح‌واره‌ها، داشتن احساس تنهایی، کاهش عزت نفس و سرکوب تمایلات و پاسخ‌های هیجانی عبدالله است. آنچه که به تثبیت این طرح‌واره‌ها کمک کرده، دو ساز و کار الگوهای زندگی آسیب‌رسان و تحریف‌های شناختی است.

کلیدواژه‌ها: بامریند، سیدات القمر، طرح‌واره‌ها.

مقدمه

ادبیات داستانی، گونه‌ای از روایت است که از ذهن نویسنده و قوه‌ی خیال او برآمده. این نوع از ادبیات، برخلاف ادبیات غیرداستانی که خاستگاه آن رویدادها و شخصیت‌های حقیقی می‌باشد، اغلب به رویدادها و شخصیت‌هایی می‌پردازد که نمی‌توان برای آن‌ها به‌ازای خارجی متصور شد؛ اما از بین انواع مختلف این نوع ادبیات، گونه‌ی ادبی رمان، باوجود به‌تصورینکشیدن زندگی حقیقی انسان‌ها، بیش‌ترین مشابهت را به آن داشته؛ چرا که نویسندگان این آثار با کمک دانش روانشناسی به آفرینش «شخصیت‌هایی روی آورده‌اند که لایه‌های مختلف ذهن و پیچیدگی‌های رفتاری انسان را به خوبی به تصویر کشند» (جهانتاب و همکاران، ۱۴۰۱ الف: ۷۳). استفاده از دانش مذکور، این امکان را برای نویسندگان فراهم کرده تا هم‌زمان با آفرینش رفتارها و باورهای شخصیت‌ها، به علل پیدایش آن نیز نیم‌نگاهی داشته باشند.

از جمله رمان‌نویسان معاصر که در طی فرایند آفرینش شخصیت‌های داستانی خویش از این دانش مدد جسته و به کمک آن، ابعاد روحی، روانی کاراکترهای داستانی‌اش را در معرض دید مخاطبین قرار داده، جوخه الحارثی، نویسنده‌ی عمانی تبار است که رمان «سیدات القمر» وی در سال ۲۰۱۹ جایزه‌ی بین‌المللی بوکر را از آن خود کرد. وی در خلال نگارش این رمان، تلاش کرده تا از سویی دنیای ذهنی شخصیت اصلی داستان -عبدالله- را به تصویر کشد و از سوی دیگر به ارائه‌ی انگاره‌های روانی ناسازگار او و چرایی شکل‌گیری آن بپردازد؛ همچنین از آن جایی که نقش پدر -تاجر سلیمان- در شکل‌گیری انگاره‌های یاد شده بسیار محرز است، به این مسأله پرداخته می‌شود که چگونه سبک فرزندپروری وی در این شکل‌گیری نقش داشته و جهت بررسی این سبک، از دیدگاه سبک‌های فرزندپروری دیانا بامریند بهره جسته شده‌است. همچنین انگاره‌های ذهنی عبدالله نیز بر اساس نظریه‌ی طرح‌واره‌ی درمانی جفری یانگ مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

در حقیقت این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش‌ها می‌باشد:

سبک فرزندپروری تاجر سلیمان چه بوده و این سبک چگونه زمینه‌ی بروز طرح‌واره‌های ناسازگار

اولیه را در وجود عبدالله فراهم ساخته است؟

این طرح‌واره‌ها چه پیامدهایی داشته‌اند؟

پیشینه‌ی پژوهش

پس از بررسی‌های به‌عمل‌آمده مشخص شد که تاکنون پژوهش‌های محدودی، در راستای تحلیل روانشناسی شخصیت‌های داستانی از دیدگاه بامریند و نظریه‌ی یانگ بهره‌جسته‌اند؛ از جمله این پژوهش‌ها، مقاله‌ی «واکاوی طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه در رمان «برید اللیل» از هدی برکات براساس نظریه‌ی جفری یانگ» از احمدرضا حیدریان شهری و همکاران، (انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ش ۶۴: ۱۴۰۱) است که در آن، دلایل شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه در سه شخصیت این رمان مورد بررسی قرار گرفته است.

همچنین در مقاله‌ی «بررسی سبک فرزندپروری در مدیر مدرسه جلال آل احمد بر مبنای نظریه‌ی دایانا بامریند» از پریسا نصیری و همکاران، (نقد ادبی، ش ۶۳: ۱۴۰۲)، به بررسی سبک فرزندپروری داستان مدیر مدرسه پرداخته شده است. اما هیچ‌یک از این پژوهش‌ها، به بررسی تأثیر شیوه‌های تربیتی والدین بر شکل‌گیری طرح‌واره‌ها نپرداخته‌اند و این امر نوآوری پژوهش پیش‌رو را تبیین می‌گرداند.

در ارتباط با رمان «سیدات القمر» الحارثی نیز تنی چند از پژوهشگران به تحلیل ابعاد مختلف این رمان پرداخته‌اند، از جمله:

احمدرضا حیدریان شهری و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «خوانش نمود زمان در رمان «سیدات القمر» جوخه الحارثی» (نقد ادب عربی، ش ۲۱: ۱۴۰۱)، به تحلیل شگردهای زمانی به‌کاررفته در این رمان براساس نظریه‌ی روایی ژرار ژنت پرداخته‌اند؛ اما بازیابی طرح‌واره‌های ذهنی شخصیت اصلی رمان و دلایل شکل‌گیری آن جزء اهداف این پژوهش نبوده است.

از آن‌جایی که حارثی، توجه ویژه‌ای به ارائه‌ی دنیای درونی شخصیت اصلی داستان داشته و با یادآوری تجارب جامانده در ذهن وی، سعی داشته تا توجه مخاطب را به ریشه‌ی افکار روان-پیشانه‌ی کنونی او جلب کند، ضرورت دارد تا از بُعد روان‌شناسانه به این رمان نظر افکنده شود؛ لذا در این جستار سعی می‌شود تا با نگاهی این‌چنینی به بررسی شخصیت اصلی رمان پرداخته شود و این مسأله به‌روشنی امتیاز پژوهش پیش‌رو را نسبت به دیگر پژوهش‌های این حوزه آشکار می‌گرداند.

چارچوب نظری پژوهش

در حیطه‌ی تربیت فرزندان، آنچه که سبب تمایز والدین از یکدیگر می‌شود، شیوه‌های فرزندپروری آنها است، که این شیوه‌ها «ترکیبی از رفتارهای آنان است که در موقعیت‌های گسترده‌ای روی می‌دهند و جوّ فرزندپروری بادوامی را پدید می‌آورند» (برک، ۱۳۸۷: ۴۸۰). یکی از نخستین مطالعات مربوط به این شیوه‌ها، به دیانا بامریند برمی‌گردد؛ وی بر این باور بود که دو مؤلفه‌ی تربیتی والدین، روش‌های فرزندپروری مؤثر را از روش‌های نه‌چندان مؤثر جدا می‌سازد؛ «این دو مؤلفه عبارتند از: «تقاضای والدین و پاسخگویی آن‌ها. از تعامل این دو مؤلفه، سه سبک فرزندپروری مشخص می‌شود: مقتدرانه، مستبدانه و سهل‌گیرانه» (Baumrind, 1991: 127-128). سبک فرزندپروری مستبدانه که موردنظر نگارندگان این پژوهش می‌باشد، «با کنترل اجباری، سطوح بالای محدودیت و انضباط همراه با خشونت و سطوح پایین روابط نزدیک مشخص می‌شود» (Diaz, 2005: 5-4). این سبک می‌تواند پیامدهای منفی پایداری را بر سلامت روانی فرزندان بر جای گذارد که از جمله‌ی این پیامدها، شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار در ذهن آنان است.

در تعریف طرح‌واره‌ها می‌توان چنین گفت که «طرح‌واره‌ها ساختار یا چارچوبی‌اند که در سال‌های اولیه‌ی زندگی بر اساس تجربه‌ی کودک و اطرافیان او شکل می‌گیرند و به تبیین تجارب و پردازش رویدادها کمک می‌کنند» (قهاری، ۱۳۹۶: ۱۶). این طرح‌واره‌ها به دو دسته، طرح‌واره‌های ناسازگار و سازگار تقسیم می‌گردند. «طرح‌واره‌های ناسازگار، ساختارهای شناختی گسترده‌ای هستند که از زمان کودکی شکل گرفته‌اند» (محمود، ۲۰۲۲: ۱۱۱۲) و «به مرور زمان حالتی از تضادها و تغییرات روحی منفی را در زندگی فرد ایجاد می‌کند» (عباس و الآخرون، ۲۰۲۲: ۲)، در مقابل این طرح‌واره‌ها، طرح‌واره‌های سازگار قرار دارند که به افراد در موقعیت‌های مختلف زندگی، جهت داشتن عملکردی مناسب یاری می‌رسانند.

«به نظر می‌رسد بارتلت (۱۹۶۰) اولین کسی بود که مفهوم طرح‌واره را در روانشناسی و در گستره‌ی حافظه مطرح کرد. بعدها این مفهوم در روانشناسی جایگاه ویژه‌ای یافت و در نظریات پیازه، مدل‌های بازنمایی ذهنی را به خوبی توضیح داد» (فریدونی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۱).

جفری یانگ نیز با الگوبرداری از پیازه در رابطه با طرح‌واره‌های ناسازگار، نظریه‌ی جامعی را ارائه داد. او «باور داشت که تجارب اولیه‌ی فرد در خانواده، بر نحوه‌ی شکل‌گیری شخصیت وی تأثیر می‌گذارد» (جهانتاب و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۲۴). وی در نظریه‌ی خود هجده طرح‌واره را برمی‌شمرد و بر این باور بود که چهار دسته از تجارب اولیه‌ی زندگی در دوران کودکی، در شکل‌گیری این

طرح‌واره‌ها نقش بسزایی دارند؛ «اولین دسته، ناکامی ناگوار نیازها هستند. طرح‌واره‌هایی مانند محرومیت هیجانی یا رهاشدگی به دلیل نقص در محیط اولیه به وجود می‌آیند. نوع دوم تجارب اولیه‌ی زندگی که طرح‌واره‌ها را به وجود می‌آورند، آسیب دیدن است. در چنین شرایطی طرح‌واره‌هایی مثل بی‌اعتمادی، بدرفتاری، نقص یا شرم در ذهن او شکل می‌گیرد. در نوع سوم تجارب، مشکل این است که والدین جهت رفاه کودک همه کار می‌کنند. در اثر این‌گونه تجارب، طرح‌واره‌هایی نظیر وابستگی یا بی‌کفایتی یا استحقاق به وجود می‌آید. نوع چهارم تجارب زندگی که باعث شکل‌گیری طرح‌واره‌ها می‌شود، درونی‌سازی انتخابی یا همانندسازی با افراد مهم زندگی است» (بانگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۱/۳۳-۳۴).

در مورد وجه اشتراک نظریه‌ی بانگ و پژوهش بامریند باید چنین گفت که هر دوی آن‌ها در این مسأله با یکدیگر اشتراک نظر دارند که تجربیات اولیه‌ی فرد، پیش‌زمینه‌ی کیفیت زندگی آینده‌ی وی است که نقش والدین در شکل‌گیری این تجربیات پررنگ‌تر از هر پارامتر دیگری می‌باشد و این مسأله با سبک نویسنده‌ی رمان مذکور که با فلش‌بک‌های متعدد به گذشته، به نوعی، تجربیات آن دوران و به ویژه شیوه‌ی تربیتی پدر را عامل آشفته‌گی‌های روانی دوران بزرگ‌سالی عبدالله دانسته، همسویی دارد؛ از این‌رو در این پژوهش سعی می‌شود تا با در نظرگرفتن رفتارهای والدینی در چارچوب دیدگاه بامریند، به بررسی سهم سبک‌های فرزندپروری در شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه‌ی شخصیت اصلی رمان «سیدات القمر» پرداخته و پیامد این طرح‌واره‌ها را در افکار و اعمال وی مورد واکاوی قرار گیرد.

رمان سیدات القمر

رمان سیدات القمر از جمله موفق‌ترین رمان‌های معاصر عربی است که «در سال ۲۰۱۹ موفق به کسب جایزه‌ی بین‌المللی بوکر گردید» (بولمعاش، ۲۰۲۱: ۳۹-۴۰). این رمان را می‌توان جزء رمان‌های اپیزودی قلمداد کرد که در آن به‌جای به‌کارگیری یک روایت کلان، از چندین خرده‌روایت استفاده شده است. حارثی در قالب ۵۸ اپیزود به شرح داستان پرداخته و در آن، پیشامدهای زندگی عبدالله را ترسیم کرده، «شخصیتی که دست تقدیر در نخستین روزهای زندگی، مصیبت فقدان مادر را بر وی تحمیل کرده است» (جهانتاب و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۵). شخصیت‌های فرعی این داستان نیز شخصیت‌های تماتیک هستند که «در خدمت بیان و القای درون‌مایه داستان هستند» (حقایقی و همکاران، ۱۴۰۳: ۷۸). این رمان در رده‌ی رمان‌های تحلیلی قرار می‌گیرد که «تحلیل روان‌شناسی قهرمان در صدر قرار دارد و هر آنچه به تقویت این تحلیل کمک می‌کند، به یاری آن می‌شتابد، از جمله

سبک فرزندپروری تاجر سلیمان و نقش آن در پدیدآیی طرح‌واره‌های فرزند

آنچه بیش از همه، زمینه‌ی آشنایی مخاطب با تاجر سلیمان و سبک فرزندپروری وی را فراهم می‌گرداند، واگویه‌های درونی عبدالله است که اغلب یادآور خاطرات دوران کودکی و نوجوانی اوست. این واگویه‌ها از مرگ مادر و رفتارهای خشونت‌آمیز پدر حکایت می‌کند و نشان از آن دارد که تاجر سلیمان، در تربیت فرزند خویش، سبک فرزندپروری مستبدانه را برگزیده است؛ سبکی که در ساختار سنتی جوامع شرقی بسیار مرسوم بوده و برای مخاطب این محدوده‌ی جغرافیایی، تداعی‌کننده‌ی نمونه‌های حقیقی است. خود عبدالله در بخشی از رمان به این سبک فرزندپروری پدر، اشاره می‌کند: «وقفتم امرأة عمّی فی حوش بیتها المصوب بالإسمنت فی وادی عدی، وضعت یدیها علی وسطها و صاحت فی وجهی: «تربیة أبوک المتسلط لك سحقت شخصیتک!» (الحارثی، ۲۰۱۰: ۸۱). این سبک فرزندپروری از تعامل دو مؤلفه‌ی پاسخگویی پایین و تقاضای بالای تاجر سلیمان نشأت می‌گیرد که در ادامه این دو مؤلفه در سبک تربیتی وی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مؤلفه‌ی پاسخگویی تاجر سلیمان

پاسخگویی والدین به معنای برآورده ساختن نیازهای هیجانی اساسی فرزند یا واکنش به آن است. این نیازها شامل نیاز به دریافت محبت و دل‌بستگی ایمن فرد به دیگران و نیاز به پذیرش و دریافت احترام از جانب سایر افراد است. تأمین این نیازها، پیش شرط اصلی امنیت روانی فرزند است و در شکل‌گیری خصیصه‌هایی همچون داشتن دید مثبت نسبت به دیگران، احساس تعلق و وابستگی سالم به آنان و عزت نفس بالای فرد، نقشی کلیدی دارد. خوانش‌های متوالی رمان سیدات القمر حارثی نشان از آن دارد که این مؤلفه در شیوه‌ی تربیتی تاجر سلیمان، از سطح پایینی برخوردار بوده و همین مسأله سبب برآورده نشدن این نیازها در وجود عبدالله گشته است. در ادامه به بررسی هر یک از این نیازها پرداخته و تأثیر عدم ارضای آن در شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار عبدالله مورد بررسی قرار می‌گیرد:

نیاز به صمیمیت و محبت و شکل‌گیری طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی عبدالله

در لابلای خاطرات دور و نزدیک عبدالله، هیچ نشانی از صمیمیت و دلبستگی ایمن به پدر به چشم نمی‌خورد؛ چرا که پدر، در تمام طول عمر، از برقراری هر گونه رابطه‌ی عاطفی با فرزند امتناع ورزیده و از نشان‌دادن مهر و محبت نسبت به وی خودداری کرده است. تحلیل ژرف‌ساخت متن ادبی مورد نظر، این فرضیه را تقویت می‌کند که شک پدر عبدالله نسبت به همسرش، پیرامون داشتن رابطه‌ی نامشروع با «سلیم عبدالشیخ»، به رابطه‌ی وی با عبدالله نیز تسری یافته و او را نسبت به داشتن رابطه‌ی خونی با عبدالله دچار تردید ساخته و سایه‌ی شوم این شک بر رابطه‌ی عاطفی‌اش با فرزند نیز اثر گذاشته و مانع فراهم‌سازی بستر لازم جهت تأمین نیاز محبت و دلبستگی ایمن در وجود عبدالله گشته است. نمونه‌ای از این بی‌مهری‌ها را در تنبیهات شدیدی که تاجر سلیمان نسبت به وی روا داشته، می‌توان دید:

«انفتح الباب بغتة و رأیت وجه أبي في العتمة. «ولد فطوم... ولد فطوم... تكبر عليّ أنا؟... تخالفني أنا؟...». زمجر بكلام كثير، لكّتي كنت قد فقدت الوعي حين هوت إحدى لكماته على مكان ما في رأسي. تركني نازفاً عند الباب^۲» (الحارثي، ۲۰۱۰: ۹۱).

واردکردن ضربه‌ی این‌چنینی به فرزند و بی‌هوش ساختن او و در ادامه بی‌توجهی نسبت به وضعیت سلامتی‌اش، شدت بی‌مهری پدر عبدالله را به تصویر می‌کشد. رفتارهای خشونت‌آمیز این‌چنینی، افزون بر اینکه نیاز عبدالله به محبت را خدشه‌دار کرده، نیاز وی به محیط ایمن و عاری از هرگونه آسیب را نیز بی‌پاسخ گذاشته است. نکته‌ی قابل ملاحظه در این نمونه، مخاطب قراردادن فرزند با عنوان «ولد فطوم» است. این نوع خطاب و نسبت‌دادن فرزند به همسر، فرضیه‌ی شک تاجر سلیمان نسبت به اینکه عبدالله، از خون و تبار اوست، را تأیید می‌کند.

از جمله نمودهای فیزیکی رابطه‌ی عاطفی با فرزند، در آغوش گرفتن اوست که حس خوشایند نزدیکی و تحت حمایت بودن را به وی القا می‌کند. تاجر سلیمان، فرزند خود را از این نوع محبت نیز محروم ساخته و این مسأله، نیاز عبدالله به حمایت عاطفی را بی‌پاسخ گذاشته و اشتیاق وی را برای دریافت محبت‌های این‌چنینی افزوده است. شدت این اشتیاق به حدی است که ذهن عبدالله، خاطره‌ی تنها موردی که توسط پدر در آغوش کشیده را با تمام جزئیات در خود حک کرده است:

«حين عدنا كادت أفعى صحراوية تهاجمني لولا أن هوى عليها أبي بعصاه و قتلها، و حين احتضنني أخيراً بقوة، كنت مفتوح العينين أشمّ دشا داشته و أرى النجوم تساقط من سماء الله^۳» (همان: ۱۳۵).

حال و هوایی که بر عبدالله پس از در آغوش کشیده شدن، مستولی گشته و توصیفات ارائه شده از سوی او، شدت نیاز وی به حمایت عاطفی پدر را نشان می‌دهد. این سبک تربیتی، نیاز ذاتی عبدالله به پیوند هیجانی با مراقبین ابتدایی را دچار اشکال کرده، خلأیی عاطفی را در درونش شکل داده و موجب پیدایی طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی در او گشته است. محرومیت هیجانی به معنای «احساس پذیرفته‌نشدن از جانب دیگران و برآورده‌نشدن نیازهای اساسی طبیعی و از جمله محرومیت از توجه و مهربانی والدین است» (المکاوې والآخرون، ۲۰۲۳: ۳)؛ احساسی که در وجود عبدالله نیز ریشه دوانده و تنهایی و اندوه همیشگی را در وجود وی نهادینه ساخته است:

«العود الساهر الذي لامست أناته حزن طفولتي و عزلة مراهقتي^۴» (الحارثي، ۲۰۱۰: ۱۳۴).

این احساس، احساس غالب وی در سر تا سر مراحل کودکی و نوجوانی‌اش است؛ چرا که همزمان از محبت و توجه پدر و مادر محروم شده است. نبود آغوش گرم پدر، توجه عبدالله را به سمت کنیز خانه -ظریفه- جلب کرده تا توجه گمشده‌ی خویش را از او دریافت کند:

«كنت أشم رائحة المرق في ظريفة و أنا أدس رأسي في صدرها لأنام^۵» (همان: ۱۹).

آغوش ظریفه، حس مطبوع آرامش و امنیت را به عبدالله القا می‌کند. بسامد بالای یادآوری این در آغوش کشیده شدن‌ها در ذهن عبدالله، نشان از تأثیر فراوان این عمل، در تأمین نیاز عاطفی وی در دوران کودکی دارد؛ اما ارضای این نیاز دیری نمی‌باید؛ چراکه ظریفه، به اجبار تاجر سلیمان به ازدواج مردی در می‌آید که از او بسیار کوچک‌تر است و با این ازدواج، نقش حمایتی او کم‌رنگ می‌شود. بدین ترتیب پدر عبدالله، باز هم به گونه‌ای دیگر باعث فعال شدن طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی عبدالله می‌گردد:

«دست قرن الفلفل في فمي يوم قرّر أبي تزويجها من حبيب. عصرت أذني و قالت: «إن أخبرت أحداً سير بطنك أبوك و يعلّقك مقلوباً في النخلة»، لم يكن عندي من أخبره. أحرقتني الفلفل فشربت الكثير من الماء و لم أجد صدرها لأختبئ فيه في المساء^۶» (همان: ۲۹-۲۸).

در این بخش، علاوه بر اینکه از دست دادن تنها حامی زندگی، طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی عبدالله را بیدار ساخته، گزاره‌ی تنبیه شدن توسط نزدیک‌ترین افراد زندگی نیز به‌عنوان برانگیزاننده‌ی طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی وی عمل کرده و احساس تنهایی و نداشتن حامی عاطفی را به او القا کرده است؛ احساسی که از جانب عبدالله در قالب عبارت «لم يكن عندي من أخبره» بیان شده است.

یکی از تمایلاتی که در افراد درگیر این طرح‌واره به چشم می‌خورد «انتخاب همسری است که نمی‌خواهد از نظر هیجانی آن‌ها را ارضاء کند. آن‌ها اغلب افرادی بی‌عاطفه، خودمحور، تنها یا نیازمند را برای زندگی مشترک انتخاب می‌کنند که به احتمال قوی بیماران را از نظر هیجانی با محرومیت مواجه می‌کنند» (یانگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۱/۲۵۳)؛ همان‌گونه که عبدالله، با دیدن شدت ضعف و نیازمندی میا، به سمت وی جذب شده و او را برای ازدواج انتخاب می‌کند:

«كانت الماكينة سوداء ماركة الفراشة و كانت ميأ منحنية عليها. شاحبة و رقيقة و غامضة. لمحت جانب وجهها فلامس عذابه عذابي^۷» (الحارثي، ۲۰۱۰: ۴۳).

این درد و رنج‌های درونی، توجه میا را از محیط بیرونی به درون خودش معطوف کرده و منجر به بی‌توجهی وی نسبت به عبدالله گشته است:

باقی ماندن عبدالله در رابطه‌ای با این حجم از بی‌توجهی، از عملکرد تداوم‌بخش طرح‌واره نشأت می‌گیرد. در توضیح تداوم طرح‌واره باید چنین گفت که «تداوم طرح‌واره، تمام افکار، احساس‌ها و رفتارهایی را در برمی‌گیرد که به جای بهبود طرح‌واره، باعث تداوم آن می‌شود» (یانگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۱/۵۶). یکی از ساز و کارهای تداوم طرح‌واره، الگوهای «زندگی خود-آسیب‌رسان» است. «از نظر رفتاری، فرد درگیر الگوهای خود-آسیب‌رسان، در موقعیت‌ها و روابطی [باقی می‌ماند] که باعث برانگیختگی و تداوم طرح‌واره می‌شوند» (همان: ۱/۵۷). همان‌گونه که داشتن این الگو، عبدالله را به ماندن در این رابطه‌ی معیوب ترغیب می‌کند و مانع هرگونه تلاش برای خروج از رابطه با فردی می‌شود که همچون پدر نسبت به وی بی‌توجه بوده و کوچک‌ترین محبتی را نسبت به او روا نداشته است. علت برگزیدن ساز و کار مذکور این است که ذهن انسان تمایل به هماهنگی شناختی دارد و ترجیح می‌دهد که دیدگاه ثابتش نسبت به دنیا و خود را تداوم بخشد؛ از این‌رو، الگوهای را برای زندگی خویش انتخاب می‌کند که این دیدگاه را تثبیت کند. عبدالله نیز که پیش از این بر این باور بوده که برای دیگران، شخص دوست‌داشتنی نیست، با ماندن در رابطه‌ای سرد، این باور را در ذهن خود تقویت کرده و این مسأله سبب شده که طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی با قدرت هر چه بیشتر در ذهن او به حیات خود ادامه دهد.

نیاز به پذیرش و شکل‌گیری طرح‌واره‌ی نقص و شرم عبدالله

نیاز اساسی دیگری که برآورده نشدن آن، موجب پایین آمدن مؤلفه‌ی پاسخگویی فرزندان می‌گردد، نیاز به پذیرش و دریافت احترام است. پذیرش فرزندان «زمانی شکل می‌گیرد که فرزندان احساس کنند والدینشان برای آنچه هستند با تمام ضعف‌ها و قوت‌هایی که دارند ارزش قائل هستند و به طور

کلی [شخصیت‌هایی] قابل احترام می‌باشند» (لویس و لویس، ۱۳۹۷: ۷۷). احساسی که عبدالله از درک آن عاجز است؛ چرا که هیچ‌گاه مجموع اعمال و رفتارهایش مورد تأیید پدر نبوده و پیوسته از جانب او مورد انتقاد قرار گرفته و احترام درخوری را از سوی وی دریافت نکرده است؛ نمونه‌ای از این انتقادها را در این بخش می‌توان دید:

«أنا أقود و لا نتكلم أبداً إلا إذا شاء أن يفتح بعض مواضع تجارته و يتحسّر على إمكانيّة ضياعها من بعده مادام خَلْفَهُ واحداً من أمثالي «ما يقدر قيمة البيسة»» (الحارثي، ۲۰۱۰: ۵۴).

خاطرات تأییدنشدن از سوی پدر که از بسامد بالایی در این رمان برخوردار است، از سبک فرزندپروری مستبدانه‌ی وی نشأت می‌گیرد. این انتقادهای پی‌درپی، در نهایت احساس بی‌کفایتی را به عبدالله القا کرده و منجر به شکل‌گیری طرح‌واره‌ی نقص و شرم در او گشته است. طرح‌واره‌ی که این باور را در ذهن فرد به وجود می‌آورد که «در مهم‌ترین جنبه‌های شخصیتش انسانی ناقص، نامطلوب، بد، حقیر و بی‌ارزش است» (بانگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۸/۱) باوری که در وجود عبدالله نیز ریشه دوانده و سطح خودباوری او را تنزّل داده است:

«لن أكون بمستوى ذكائه أبداً، مهما تعلّمت، سأظلّ الولد الغرّير، الذي لن يعرف كيف يُدير تجارته، ولن يصل لمستوى ذكائه» (الحارثي، ۲۰۱۰: ۱۳۸-۱۳۷).

وجود این طرح‌واره سبب‌شده که عبدالله همانند دیگر افرادی که عزت نفس پایینی دارند، به مقایسه‌ی خویش با افرادی پردازد که به گمان او، از جایگاه بالاتری نسبت به او برخوردارند، از جمله‌ی این افراد، پدر اوست که در این بخش به مقایسه‌ی توانمندی‌های خود با او پرداخته و این مقایسه، باور نداشتن مهارت و لیاقت کافی را به وی القا کرده و به تقویت احساس نارزنده دانستن خود منجر شده است.

عزت نفس پایین عبدالله، در نهایت این پندار ناخوشایند را در ذهن وی شکل‌داده که لایق داشتن زندگی سعادت‌مندان و محبّت دیگران نیست:

«كنت أفكر أنّ صفاء سعادتي كثير عليّ. كلّ هذا كثير جداً عليّ. هل أستحقّ هذه السعادة أو لا أستحقّها؟ ... في قطرات الماء المتساقطة من شعر ميا في الفجر، و ... كنت أرى -أنا الرجل المحظوظ جداً- أنّ كلّ هذا كثير عليّ، و أنّي -لسبب ما- غير جدير بكلّ هذه السعادة» (همان: ۱۰۷).

ضمیر ناخودآگاه عبدالله به دلیل تمرکز بر عیوب وی و چشم‌پوشی از نکات مثبت وجودی‌اش که از عزت نفس پایین وی نشأت می‌گیرد، خود را شایسته‌ی یک زندگی خوب و پر از احساس خوشبختی نمی‌بیند.

از جمله‌ی عواملی که به‌عنوان برانگیزاننده‌ی طرح‌واره‌ی نقص عبدالله عمل می‌کند، خنده‌های تمسخرآمیز دیگران است. عبدالله در بخش‌های مختلف رمان، بارها به خنده‌های این‌چنینی اشاره می‌کند:

«قال المعلم: «عندك كام يا ولد؟»، كنت قد احتفظت بعيدتي و لم أشر غير قشاة نارجيل واحدة فقلت: نصف ريال»، و انفجر المعلم في الضحك، أنا أكره الضحك، حين يضحك الناس يصبحون كالقروود و تهتّ بطونهم و رقابهم، تظهر أسنانهم الصفراء و المسوسة، «عمر ك كام»^{۱۱} (همان: ۱۸).

نفرت عبدالله از خنده‌های دیگران به این امر برمی‌گردد که در حافظه‌ی هیجانی وی، خاطرات با بار عاطفی تحقیرآمیز زیادی ثبت شده است؛ از این‌رو در هر موقعیتی که کوچک‌ترین نشانه‌های تحقیر را احساس می‌کند، مدارهای این بخش از ذهنش فعال می‌گردد و پیشامد کنونی را به اتفاقات تلخ گذشته پیوند می‌دهد، از جمله‌ی این نشانه‌ها، خنده‌های تمسخرآمیز دیگران است که ریشخندهای پدر را در ذهن عبدالله تداعی می‌کند.

ذکر این نکته ضروری است که در تمامی اپیزودهایی که به عبدالله اختصاص یافته، وی در بین انبوه خاطرات تلخ و شیرین گذشته، تنها خاطراتی را به یاد می‌آورد که در آن به‌نوعی تحقیر شده است که این امر از عملکرد تداوم‌بخش تحریف‌های شناختی او نشأت می‌گیرد. توضیح اینکه «فرد از طریق تحریف بر اطلاعات همخوان با طرح‌واره انگشت می‌گذارد و اطلاعاتی که با طرح‌واره منافات دارند را نادیده می‌گیرد یا کم‌ارزش می‌شمرد» (یانگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۶/۱). تحریف‌های شناختی عبدالله نیز سبب شده که وی تنها خاطراتی که با طرح‌واره‌ی نقص و شرم وی ارتباط دارد و آن را تأیید می‌کند را به یاد آورد؛ نمونه‌ای از این یادآوری‌ها:

«صاح الطلبة و لم تكن دشاديشهم ترم رقابهم مثلي: «يا أستاذ ممدوح لا نريد أن يجلس عبود الطويل أمامنا»^{۱۲} (الحارثي، ۲۰۱۰: ۱۹).

عبدالله در این مقطع از رمان، خاطره‌ای از دوران کودکی خود را به یاد می‌آورد که به‌دلیل قامت بلندش، مورد تمسخر همکلاسی‌ها قرار گرفته است. این نوع تمسخر، نباید تأثیر چندان عمیقی بر فردی که رشدی بهنجار داشته است، بر جای گذارد؛ اما از آن‌جایی که شخصیت مذکور درگیر طرح‌واره‌ی نقص است، کوچک‌ترین نشانه‌های تمسخر را به مسأله‌ای بزرگ تبدیل کرده و این امر احساسات ناخوشایند بسیاری را در وی برمی‌انگیزد. نکته‌ی دیگر اینکه عبدالله در برابر تحقیرهای دیگران، هیچ‌گونه واکنشی از خود نشان نمی‌دهد؛ چرا که ذهن وی به دلیل حضور این طرح‌واره، تمامی انتقادات را تأیید می‌کند.

مؤلفه‌ی تقاضای تاجر سلیمان

دومین مؤلفه از مؤلفه‌های سبک‌های فرزندپروری، مؤلفه‌ی تقاضا است. این مؤلفه، گستره‌ی انتظارات والدین را در برمی‌گیرد و سطح کنترل‌گری و میزان استقلال‌ی که برای فرزند خود قائل می‌شوند را نشان می‌دهد. در سبک فرزندپروری مستبدانه، والدین بالاترین سطح توقعات، کنترل اجباری و انضباط سخت‌گیرانه را دارند؛ همان‌گونه که پدر عبدالله به دلیل داشتن این سبک فرزندپروری، از سپردن مسئولیت امور زندگی عبدالله به وی سرباز زده و در تربیت او، سخت‌گیری‌های فراوانی را اعمال کرده‌است.

از آن‌جایی که پارامترهای فوق‌الذکر -کنترل و استقلال-، دو سویه‌ی مختلف یک جریان هستند و بالابودن سطح یکی، به معنای پایین‌بودن سطح دیگری است، در ادامه تأثیر این دو پارامتر در شکل‌گیری طرح‌واره‌ی اطاعت عبدالله، به شکل توأمان بررسی خواهد شد.

پارامترهای کنترل و استقلال و شکل‌گیری طرح‌واره‌ی اطاعت عبدالله

در سبک فرزندپروری مستبدانه، آنچه بیش از هر مسأله‌ی دیگری رخ می‌نماید، رفتارهای آمرانه‌ی پدر و مادر است. والدین با این سبک فرزندپروری، باورهای خود را بر فرزندان تحمیل کرده و اجازه نمی‌دهند که آن‌ها به عقاید خویش تکیه کنند؛ همان‌گونه که تاجر سلیمان، تمام ابعاد زندگی فرزند را تحت کنترل خود گرفته و بدون مداخله‌ی خویش، اجازه‌ی انجام هیچ کاری را به او نمی‌دهد، نمونه‌ای از این کنترل‌گری‌ها را در این بخش می‌توان دید:

«أتذکر ألوان الکرات التي لم یکن مسموحاً لی اللعب بها فی الشارع مع الأولاد»^{۱۳} «(الحارثی، ۲۰۱۰: ۱۹: ۱۸۸).

سلطه‌جویی پدر عبدالله، فرصت ارضای امیال کودکانه، اظهار هیجان‌ها و تجربه‌ی اعمال لذت‌بخش را از عبدالله سلب کرده و عقده‌های روانی بسیاری را در وی شکل داده است که این عقده‌ها، در بزرگسالی، در قالب توجه‌ی بیش از حد عبدالله به فرزندان خویش و برآورده‌ساختن اغلب خواسته‌های آنان جلوه‌گر شده است.

نمونه‌ای دیگر از این نوع سخت‌گیری‌ها را در بخش‌های نخستین رمان می‌توان ملاحظه کرد:

«قلت له: «أرجوک یا أبی أرید أسافر مصر أو العراق أدرس فی الجامعة»، فشدّنی من رقبتی و صرخ: «و حیاة هذه اللحیة ما تطلع من عمان... ترید تتسقل؟ و ترجع من مصر و العراق حالق لحیتک تدخن و تشرب؟»^{۱۴} (همان: ۱۶).

مخاطب در این بخش و سایر بخش‌های مشابه شاهد این است که وجود این قوانین

سختگیرانه، قدرت تصمیم‌گیری را از عبدالله سلب کرده؛ چرا که هیچ‌گاه این فرصت برای او فراهم نبوده که همچون دیگران، افکار خویش را در بوته‌ی آزمایش گذارد و با آزمودن راه‌های مختلف، خود، مسیر زندگی‌اش را تعیین کند.

نکته‌ی دیگری که در رفتارهای والدین با این سبک فرزندپروری به چشم می‌خورد، این است که در صورت نافرمانی فرزندان، آنها را تنبیه می‌کنند. همان‌گونه که تاجر سلیمان برای اجرایی شدن خواسته‌های خویش به تنبیه شدید فرزند روی می‌آورد و این تنبیه‌ها که از تأکید وی بر بی‌نقص‌گرایی نشأت می‌گیرد، امکان انجام هر عملی که مصداق تخطی از قوانین انعطاف‌ناپذیر او باشد را برای عبدالله غیرممکن می‌سازد. شایان ذکر است که مواجهه با بدرفتاری‌ها و آسیب‌های گوناگون ناشی از آن، در طول زندگی افراد، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ اما آسیب‌هایی که در دوران کودکی و نوجوانی متوجه‌ی انسان می‌شود، گاه می‌تواند تأثیرات پایداری را بر رشد روان‌شناختی فرد بر جای بگذارد و اقتدار درونی وی را در هم بشکند؛ به‌ویژه آن‌گاه که این آسیب‌ها از جانب افرادی صورت‌گیرد که وظیفه‌ی محافظت از انسان را در مقابل خطرات بیرونی به عهده دارند. نمونه‌ای از این دست پرخاشگری‌ها که تأثیر منفی پایداری را بر روان عبدالله بر جای گذاشته و خاطره‌ی آن بارها در ذهن وی تکرار می‌شود را در این بخش می‌توان دید:

«في المستشفى وهو في غيبوبته، أزحت المصير عن أعلى جبهتي وقربت جرحي الغائر من عينية المفتوحتين. كسفت كنتفي حيث ثوت آثار السكاكين المحميّة و حبال الليف و همست له: «هل تذکر يوم العقق؟» ... لم تتحرّك. فارتفع صوتي: «هرب سنجر و لم تضرب مرهون و كدت أموت رعباً و أنا منگس في ظلام البئر، مربوط بحبل ليف لا أدري متى ينفك»^{۱۵} (همان: ۳۲).

چندین عامل، در پُررنگ‌شدن این خاطره در ذهن عبدالله نقش دارد؛ نخستین عامل، شدت و حدّت این حادثه است که از تاریکی شب، تنگنای چاه، مدّت‌زمان طولانی این تنبیه و احتمال آسیب‌های جدی آن نشأت می‌گیرد. دومین عامل، عدم تناسب خطای فرزند با میزان تنبیه وی و ناعادلانه بودن آن است. عبدالله تحت فشار تهدیدهای دوستان، به شکل مخفیانه، تفنگ پدر را برای شکار برداشته؛ اما بدون اینکه مقصران اصلی این مسأله تنبیه شوند، بی‌رحمانه مجازات گشته است. واپسین عامل و مهم‌ترین آن، اعمال این تنبیه سنگدلانه از سوی نزدیک‌ترین فرد زندگی عبدالله است که این مسأله احساس ناراحتی و رنج وی را چندین برابر ساخته است.

راهکاری که عبدالله از آن برای به حداقل رساندن خطاهای خود و در امان ماندن از خشم پدر استفاده می‌کند، پناه‌بردن به طرح‌واره‌ی اطاعت است. افرادی که «طرح‌واره‌ی اطاعت دارند، کنترل خود را به دست دیگران می‌سپارند و در برابر آن‌ها تسلیم می‌شوند؛ زیرا احساس می‌کنند مجبورند این

کار را انجام دهند. کارکرد طرح‌واره‌ی اطاعت معمولاً اجتناب از خشم، انتقام یا رهاشدگی است» (یانگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۴/۱)؛ همان‌گونه که عبدالله نیز برای برون‌رفت از این وضعیت به طرح‌واره‌ی اطاعت روی آورده و با اطاعت از اوامر پدر، سعی در جلب رضایت او داشته است. افزون بر این به نظر می‌رسد که انتخاب این طرح‌واره از سوی عبدالله، از درونی‌سازی انتخابی او نیز نشأت می‌گیرد. درونی‌سازی انتخابی بدین معناست که فرد از افکار و رفتارهای نزدیکان خویش الگو برداری کرده و آن‌ها را در ذهن خویش درونی می‌کند. توضیح آنکه تمکن مالی تاجر سلیمان سبب شده بود که بیشتر مردم روستای العوافی، خود را زیردست او دانسته و مطیع اوامر وی باشند؛ الگو برداری عبدالله از رفتارهای این افراد در روی آوردن به سمت طرح‌واره‌ی مذکور بسیار نقش داشته است.

«دو شکل عمده‌ی این طرح‌واره عبارتند از: ۱- اطاعت از نیازها: سرکوب تمایلات و خواسته‌های فرد و ۲- اطاعت از هیجان‌ها: سرکوب پاسخ‌های هیجانی، خصوصاً خشم» (همان) که هر دو شکل این طرح‌واره در رفتارهای عبدالله به چشم می‌خورد. نمونه‌ای از سرکوب تمایلات شخصی را در بخشی می‌توان مشاهده نمود که عبدالله، نیازهای اولیه‌ی خویش را مطابق خواسته‌ی پدر سرکوب کرده و در کسوت یک انسان بالغ ظاهر شده است:

«مددت یدی إلى صینیة الأرز الضخمة و لم أكد أرجع بشيء إلى فمی، و بعد عشر لقمات، مددتها أخيراً إلى اللحم المتراکم فوق الأرز، و عدت بقطعة قصيرة حرصت أن تكون في مرمی نظر أبي، و حين رفعت الصینیة كنت جائعاً و سعیداً برضا أبي»^{۱۶} (الحارثی، ۲۰۱۰: ۱۳۴).

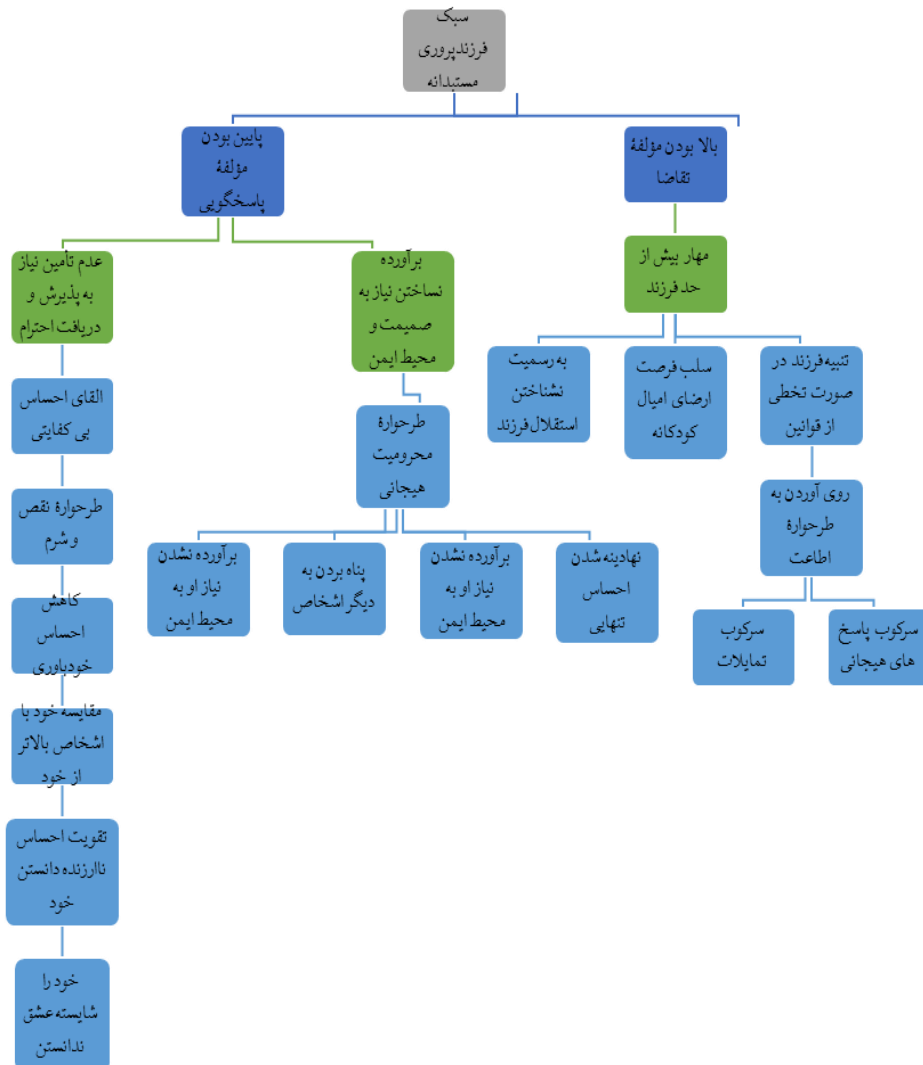
وجود این طرح‌واره، حق آزادی را از عبدالله جهت ابراز و برآورده ساختن نیازهای طبیعی خویش سلب کرده و او را وادار ساخته تا جهت دستیابی به تأیید پدر، از جنبه‌های مهم زندگی خود بگذرد و خواسته‌های پدر را بر خواسته‌های خویش ترجیح دهد.

علاوه بر این، طرح‌واره‌ی مذکور، عبدالله را به سرکوب کردن پاسخ‌های هیجانی خود، به‌ویژه پاسخ خشم نیز مجبور ساخته است. توضیح اینکه عبدالله به دلیل ترس از انتقام پدر، هیچ‌گاه در مقابل رفتارهای پرخاشگرانه‌ی او، اجازه‌ی مقابله به مثل به خود نداده و پیوسته در این موقعیت‌ها، خشم خود را فروخورده و این مسأله درون وی را پر از احساس خشم ساخته است:

«الغضب العاجز نفسه الذي شعرت به حين أزلت الممرضة الأنايب عن جسد أبي لتعلن وفاته، الغضب الذي جعلني أصرخ بلا صوت و أبكي بلا دموع»^{۱۷} (همان: ۵۵).

سخنان عبدالله در این شرایط، نشان از خشم و هیجانات منفی سرکوب‌شده‌ی وی دارد، خشمی که حتی پس از مرگ پدر نیز فرونشسته است.

در ادامه خلاصه‌ای از یافته‌های پژوهش در قالب نمودار به تصویر کشیده می‌شود:

نتیجه گیری

واکاوی رمان «سيدات القمر» از منظر سبک‌های فرزندپروری بامریند و بررسی تأثیر این سبک بر شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه شخصیت اصلی رمان براساس نظریه‌ی یانگ به نتایج زیر منتهی شد:

۱- واگویه‌های درونی عبدالله که در بخش‌های راوی اول شخص به چشم می‌خورد، حکایت از سبک مستبدانه‌ی پدر دارد که این سبک در قالب دو پارامترِ پایین‌بودن مؤلفه‌ی پاسخگویی و بالا بودن مؤلفه‌ی تقاضای او جلوه‌گر شده است.

۲- پایین‌بودن مؤلفه‌ی پاسخگویی تاجر سلیمان که در قالب بی‌پاسخ‌گذاشتن نیاز به صمیمیت و محبت فرزند و نیز نیاز به پذیرش و دریافت احترام دیگران جلوه‌گر شده، به ترتیب منجر به شکل‌گیری طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی و نقص و شرم در وجود عبدالله گشته است.

۳- بالای‌بودن سطح انتظارات تاجر سلیمان که منجر به مهار بیش از حد فرزند شده و در قالب سه وجه: به رسمیت نشناختن استقلال فرزند، سلب فرصت ارضای امیال کودکانه و تنبیه وی در صورت تخطی از قوانین نمود پیدا کرده، عبدالله را وادار به روی‌آوردن به طرح‌واره‌ی اطاعت‌کرده، که در این بین درونی‌سازی رفتارهای دیگران نیز در پدیدآیی این طرح‌واره، نقش بسزایی داشته است.

۴- بازتاب طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی در ذهن عبدالله، نهادینه‌شدن احساس تنهایی در درون وی، برآورده‌نشدن نیاز او به محیط ایمن و عاری از هرگونه آسیب و در نتیجه از دست دادن آرامش و احساس ترس و نگرانی همیشگی و پناه بردن به دیگر اشخاص برای کسب محبت و توجه‌ی گمشده می‌باشد.

۵- پیامد حضور طرح‌واره‌ی نقص و شرم در وجود عبدالله: از دست دادن عزت نفس و حس ارزشمندی، مقایسه‌ی خود با دیگران، تقویت حس نارزنده دانستن خود و در نهایت احساس عدم شایستگی برای دریافت عشق و محبت و داشتن زندگی سعادت‌مندانه.

۶- نمود طرح‌واره‌ی اطاعت در اندیشه‌ی عبدالله: سرکوب همزمان تمایلات و پاسخ‌های هیجانی و از دست‌دادن حق آزادی برای بیان خواسته‌ها و ابراز هیجانات درونی.

۷- از مجموع مؤلفه‌های تداوم‌بخش طرح‌واره نیز، دو مؤلفه‌ی الگوهای خودآسیب‌رسان و تحریف‌های شناختی سبب تداوم طرح‌واره‌های ناسازگار عبدالله شده و به ترتیب مانع خروج وی از طرح‌واره‌ی محرومیت هیجانی و نقص و شرم گشته است.

پی‌نوشت‌ها

۱. زن عمویم در حیاط سیمان‌کاری شده‌ی خانه‌شان در وادی عدی ایستاد، دست‌هایش را روی کمرش گذاشت و بر سرم فریاد زد: تربیت مستبدانه‌ی پدرت، شخصیتت را از بین برده است.
۲. ناگهان در باز شد و چهره‌ی پدرم را در تاریکی شب دیدم. «پسر فاطمه... پسر فاطمه...! بر من گردن‌فرازی می‌کنی؟... با من مخالفت می‌کنی؟...». سروصدای بسیاری راه انداخت، ولی من زمانی که یکی از مشت‌هایش را به قسمتی از سرم فرود آورد، بی‌هوش شدم. مرا درحالی‌که خون از سرم جاری شده بود، در آستانه‌ی در رها کرد.

۳. هنگامی که برگشتیم، مار افعی دشتی به من حمله کرد، اگر پدرم، عصایش را بر او فرود نمی‌آورد و او را نمی‌کشت، به من حمله می‌کرد، و هنگامی که در نهایت مرا با قدرت در آغوش کشید، چشمانم باز بود و عبایش را برودم و ستارگان را دیدم که از آسمان خدا پی در پی فرومی‌افتند.
۴. عود جادویی که ناله‌هایش، اندوه کودکی و تنهایی نوجوانی‌ام را لمس کرد.
۵. بوی خورشید ظریفه را استشمام می‌کردم و سرم را بر سینه‌اش می‌گذاشتم تا خوابم ببرد.
۶. روزی که پدرم تصمیم گرفت او را به ازدواج حبیب درآورد، در دهانم فلفل ریخت و گوشتم را کشید و گفت: اگر به کسی خبر بدهی، پدرت تو را به نخل می‌بندد و برعکس آویزانت می‌کند، کسی را نداشتم که به او خبر دهم. فلفل دهانم را سوزاند، آب زیادی نوشیدم. شب آغوش او را نیافتم تا در آن پنهان شوم.
۷. چرخ خیاطی سیاه و مارک پروانه بود و میا روی آن خم شده بود. لاغر، ظریف و مبهم. به گوشه صورتش نگاه کردم و رنج او را، رنج خود احساس کردم.
۸. من رانندگی می‌کردم و هیچ صحبتی بین ما ردوبدل نمی‌شد، مگر زمانی که می‌خواست درباره‌ی برخی از مسائل تجارتش سر صحبت را باز کند و به خاطر احتمال از دست رفتن آن پس از خودش، حسرت بخورد؛ چرا که کسی مثل من که «ارزش پول را نمی‌داند»، جانشین او می‌شود.
۹. هرگز به سطح هوش او نخواهم رسید، هرچقدر که بیاموزم، همیشه یک پسر بی تجربه باقی خواهم ماند که هرگز نخواهد فهمید که چگونه تجارتش را اداره کند و به سطح زیرکی او نخواهد رسید.
۱۰. به این می‌اندیشیدم که این خوشبختی برای من زیاد است. همه‌ی این خوشبختی برایم زیاد است. آیا مستحق این خوشبختی هستم یا نه؟... در قطرات آبی که صبحگاه از موی میا می‌چکید، و... من مرد بسیار خوشبختی را می‌دیدم، همه‌ی این‌ها برایم زیاد بود، و من بنا به دلایلی نامعلوم، مستحق این میزان از خوشبختی نبودم.
۱۱. معلم گفت: «پسر، چند داری؟» پول عیدی‌ام را نگه داشته بودم و به‌جز یک شیرینی نارگیلی چیزی نخریدم، گفتم: نصف ریال، معلم از خنده منفجر شد، من از خنده متفرم، وقتی مردم می‌خندند شبیه میمون می‌شوند. شکم‌ها و گردن‌هایشان تکان می‌خورد، دندان‌های زرد و پوسیده‌شان آشکار می‌شود، «چند سالت؟».
۱۲. دانش‌آموزان، درحالی که عبا‌هایشان مثل من، گردن‌هایشان را فشار نمی‌داد، فریاد زدند: «استاد ممدوح نمی‌خواهیم عبود قذبلند جلوی ما بنشینند».
۱۳. رنگ توپ‌هایی که در کوچه اجازه نداشتم با آن، با بچه‌ها بازی کنم را به یاد دارم.
۱۴. به او گفتم: پدر خواهش می‌کنم. می‌خواهم برای ادامه تحصیل به مصر یا عراق سفر کنم و در دانشگاه درس بخوانم، گردنم را فشرد و فریاد زد: «به این ریش سوگند از عمان خارج نمی‌شوی... می‌خواهی افول کنی؟ و با ریش تراشیده و در حالی که سیگار می‌کشی و مشروب می‌خوری برگردی؟»
۱۵. وقتی در بیمارستان در حالت کما بود، دستار را از روی سرم کنار کشیدم و زخم عمیقم را به چشمانم بازش نزدیک کردم. لباس را از روی کتفم کنار زدم، جایی که آثار چاقوهای داغ و طناب کنفی جا خوش کرده بود. زیر لب گفتم: روز شکار عکه رو یادته؟... تکان نخورد. صدایم را بلندتر کردم: «سنجر فرار کرد، مرهون کتک نخورد و من نزدیک بود از ترس بمیرم در حالی که در تاریکی چاه واژگون بودم و به ریسمان نخل خرمایی بسته شده بودم که نمی‌دانستم کی پاره می‌شود؟»

نمود نظریه‌ی بامریند در شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار شخصیت اصلی رمان سیدات القمر ۲۴۳

۱۶. دستم را به سوی سینی بزرگ پر از برنج دراز کردم، اما چیزی برنداشتم تا در دهان بگذارم. بعد از ده بار تکرار این کار، آخرش دستم را به سمت گوشت زیاد روی برنج دراز کردم و تکه‌ی کوچکی را برداشتم، در حالی که مشتاق بودم در معرض دید پدرم باشم و هنگامی که سینی بلند شد، گرسنه بودم و درعین حال از رضایت پدرم خوشحال بودم.

۱۷. خشم ناتوان‌کننده، همان خشمی که زمانی که پرستار، لوله‌ها را از بدن پدرم جدا کرد و مرگش را اعلام کرد، آن را احساس کردم، خشمی که سبب شد بدون صدا فریاد بزنم و بدون اشک گریه کنم.

منابع و مأخذ

برک، لورا (۱۳۸۷)، روانشناسی رشد (از لقاح تا کودکی)، ترجمه: یحیی سیدمحمدی، تهران: ارسباران.
بولعاش، لیلیا، هند بن عبدالعزیز (۲۰۲۱)، «جمالیة التطریس فی روایة (سیدات القمر) لجوخة الحارثی»،
لیلی بوعلکاز، کلیة الآداب و اللغات: جامعة محمد صدیق یحیی - جبجل.

جهانتاب، طاهره، حیدریان شهری، احمدرضا، صدیقی، بهار و سیدی، سید حسین (۱۳۹۹)، خوانش نمود زمان در رمان «سیدات القمر» جوخه الحارثی، پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۱۱(۲۱)، ۹۹-۱۲۴. DOI: 10.29252/JALC.2022.101969

جهانتاب، طاهره، حیدریان شهری، احمدرضا، صدیقی، بهار و سیدی، سید حسین (۱۴۰۱ الف)، نقش انگاره‌ی روانشناختی بریدگی و گسست در شکل‌گیری مشکلات نخستین شخصیت رمان «برید اللیل»، ادب عربی، ۳۳(۱۴)، ۷۷-۸۸.

DOI: 10.22059/JALIT.2022.329694.61244

جهانتاب، طاهره، حیدریان شهری، احمدرضا، صدیقی، بهار و سیدی، سید حسین (۱۴۰۱ ب)، واکاوی طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه در رمان «برید اللیل» از هدی برکات براساس نظریه جفری یانگ، انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ۱۸(۶۴)، ۲۲۱-۲۴۴.

DOI: 20.1001.1.23456361.2022.18.64.10.8

الحارثی، جوخه (۲۰۱۰)، سیدات القمر، بیروت: دار الآداب.

حقایقی، زهرا، صدیقی، بهار و حیدریان شهری، احمدرضا (۱۴۰۳)، واکاوی جامعه‌شناختی رمان «أولاد ألفتو اسمی آدم» از الیاس خوری بر پایه نظریه لوسین گلدمن، ادب عربی، ۱(۳۹)، ۶۹-۹۰. DOI: 10.22059/jalut.2023.353050612629

فریدونی، گلرخ (۱۳۹۵)، «نقش واسطه‌ای راهبردهای مقابله‌ای بین طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه و خودناتوان-سازی تحصیلی»، شهریار یارمحمدی واصل، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی: دانشگاه بوعلی سینا. قهاری، شهربانو (۱۳۹۶)، تغییر طرح‌واره‌ها. تهران: انتشارات رشد.

لویس، جان فیلیپ و لویس، کارن مک دونالد (۱۳۹۷)، فرزندپروری با کفایت (با رویکرد طرح‌واره درمانی): نگاهی عمیق به تامین نیازهای عاطفی اساسی و پیشگیری از خشم، ترجمه: سید مهدی موسوی موحد، تهران: کتاب ارجمند.

عباس، أسماء، مبارك، خلف و عبدالحميد، هبة (٢٠٢٢)، المخططات المعرفية اللاتكيفية المبكرة و علاقتها بتقدير الذات لدى عينة من طلاب الجامعة، مجلة سوهاج لشباب الباحثين، ٢(٤)، ٢٠٦-١٨٠. DOI: [10.21608/SJYR.2022.237880](https://doi.org/10.21608/SJYR.2022.237880)

محمود، دينا صديق برعى (٢٠٢٢)، بعض المخططات المعرفية اللاتكيفية المبكرة و علاقتها باضطراب الاكتناز القهري، مجلة كلية الآداب بقنا، ٣١(٥٧)، ١١٣٠-١١٠٥. DOI: [10.21608/QARTS.2022.161035.1508](https://doi.org/10.21608/QARTS.2022.161035.1508)

المكاوي، محمد رجب محمد، عياد، احمد عبدالفتاح و الشيخ، إيمان عبدالسلام (٢٠٢٣)، المخططات المعرفية لدى عينه من متعاطي المواد المؤثرة في الأعصاب، المجلة العلمية بكلية الآداب، ٢٠٢٣(٥١)، ٣٤٢-٣١٥. DOI: [10.21608/JARTF.2023.286218](https://doi.org/10.21608/JARTF.2023.286218)

هيكل، احمد (١٩٧١)، الأدب القصصي و المسرحي في مصر (من أعقاب ثورة ١٩١٩ الى قيام الحرب الكبرى الثانية)، ط ٢، القاهرة: دار المعارف بمصر.

يانگ، جفرى، كلوسكو، زانت و ويشار، مارجورى (١٣٩١)، طرحواره درماني؛ راهنمای کاربردى براى متخصصان بالينى، ترجمه: حسن حميدپور و زهرا اندوز، تهران: انتشارات ارجمند.

Diaz, Y. (2005). Association between parenting and child behavior problems among Latino mothers and children, Unpublished Master Thesis, University of Maryland.

ظهور نظرية بامرند في تكوين المخططات غير المتكيفة للشخصية الرئيسة في رواية سيدات القمر

طاهرة جهانتاب^١

أحمد رضا حيدر ريان شهري^{٢*}

بهار صديقي^٣

المُلخَص

البيئة العائلية هي الأرضية الأولى التي تمهّد للإنسان العلاقة مع العالم الخارجي، وهي البيئة التي بإمكانها تلبية الحاجيات النفسية، في نفس الوقت الذي تقدر أن تكبتها. إنّ الشخصية الرئيسة في رواية سيدات القمر لجوخة الحارثي عبدالله- أحد شخصيات الرواية التي حاولت الكاتبة تصوير دور الأسلوب التربوي العاجز لوالده في تكوين المخططات غير المتكيفة في خاطر لدى المتلقي. وبراعة الكاتبة في عرض هذا الموضوع تبين ضرورة إنجاز بحث بناءً على الاتجاه النفسي. فتتم في هذا البحث دراسة تأثير مناهج تربية الوالد في تكوين المخططات غير المتكيفة لدى الأولاد نظراً لنظريتي «مناهج التربية» لبامرند و «المخططات العلاجية» ليونغ. تشير نتائج البحث الذي تم في ضوء الأسلوب الوصفي-التحليلي عن طريق تحليل المضمون إلى أنّ قلّة مكوّن استجابة التاجر سليمان وهو جزء من أسلوبه المتسلط قد أدت إلى تكوّن مخطّط الحرمان الحماسي و مخطّط النقص في عبدالله، والمستوى الرفيع لمكوّن طلبه قد أنشأ مخطّطة الطاعة في وجود عبدالله. فأليات نماذج الحياة المؤذية والتشويه المعرفي مما ساعدت في تكوين هذه المخططات.

الكلمات الدلالية: بامرند، سيدات القمر، المخططات.

^١ دكتوراه في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الفردوسي، مشهد، إيران.

^٢ أستاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الفردوسي، مشهد، إيران.

^٣ أستاذة مشاركة في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة الفردوسي، مشهد، إيران.